

в Монреалі (Канада) відбудеться черговий збір Парламенту релігій, але він знову відбудеться без нас, бо ж жодна із релігійних інституцій України не зреагувала на пропозицію взяти участь в ньому. Складається враження, що різноконфесійні спільноти України прагнуть діяти якось самоізолювано від інших, навіть від суспільства. Вони не шукають приводів для зустрічей, взаємоознайомлення, проведення спільних акцій, зокрема в благодійництві. У всякому разі від офіційно зареєстрованих релігійних спільнот (хіба що окрім багаїв) ініціативи із організації та проведення якихось міжконфесійних заходів не надходило. Вони зроджуються хіба що тими спільнотами, які ще прагнуть якось ввійти в релігійний простір України. Це – Церква Єднання, Богородична Церква, Вознесені Володарі, саєнтологи, деякі інші. У пресі різних конфесій ми знаходимо багато, скажу відверто, спотворювальних статей щодо інших. Читаючи їх, так і хочеться сказати: бреші, але знай міру. Зрозуміло, що такі публікації не сприяють міжконфесійній злагоді, формуванню тієї любові до іншого, якій вчив Ісус Христос. Він вчив йти до інших зі словами: «Мир Вам!». Інший заслуговує на повагу до нього при всіх його відмінностях і особливостях.

Ю. Решетніков*

Толерантність у контексті міжрелігійних відносин в Україні: нові можливості і нові виклики

Нові можливості. Формування толерантних відносин у релігійному середовищі на пряму пов'язано із реальним забезпеченням свободи совісті, свободи релігії, рівності релігійних організацій. Тому зрозумілою є роль держави в цьому відношенні. Слід підкреслити, що на сьогодні держава, зокрема Президент, проводять послідовну політику в напрямі забезпечення релігійної свободи і формування толерантності в українському суспільстві. Дані питання містилися у програмних виступах В.А.Ющенка ще як кандидата на посаду Президента України. Зокрема у його зверненнях до вірних християнських Церков зазначалося: "Я знаю, що правдива віра не вчить ворожнечі та розбрату. Віра вчить добру, любові та терпимості... Бог один. Шляхи до нього різні, кожна людина вільно обирає свій шлях, вільно обирає Церкву, що веде її до Бога. Як віруюча людина, я глибоко поважаю віру інших людей. Як громадянин визнаю їхнє право на свободу віросповідання. Як Президент зроблю все, що залежить від мене, щоб гарантувати громадянам дотримання цього права". "Як і Ви, я прагну, щоб суспільне життя в Україні розбудовувалося на засадах громадянської злагоди, толерантності, взаємоповаги між представниками різних конфесій та національностей, щоб розпалювання міжконфесійної та міжнаціональної ворожнечі й нетерпимості, упереджене ставлення до будь-якої людини через її релігійну або національну належність назавжди лишилися в минулому." – заявляв В.А.Ющенко у своєму листі до керівників християнських Церков України.

Виступаючи перед главами Церков України під час урочистого заходу у Софії Київській 24 січня – наступного дня після інавгурації, він, зокрема, зазначав: "Ми – європейці. Ми поважаємо кожну віру, духовний вибір людини ... ". Зустрічаючись того ж дня у Москві із Святішим Патріархом Олексієм II, Віктор Андрійович зауважив, що демонстрування релігійної толерантності буде основою його політики.

Питання необхідності формування толерантних взаємовідносин у релігійному середовищі мали чільне місце під час зустрічі Президента України з главами конфесій – членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій 14 червня цього року. На самому початку свого вступного слова Віктор Андрійович, звертаючись до присутніх, зазначив: "Ви представляєте багатомільйонну паству віруючих, які сповідують різні релігії, ходять до різних храмів, возносять молитви за канонами своїх церков. Проте всі йдуть однією широкою дорогою – дорогою до Бога ". Як позитивний приклад толерантних взаємовідносин Президент нагадав про спільні молитви представників різних Церков на Майдані, зазначивши: "Життя дало нам красномовне підтвердження величезних можливостей церкви як консолідуючого чинника в суспільстві. Кожен свій день Майдан Незалежності починав із спільної молитви, яку підносили Богові служителі різних конфесій".

Дійсно, події на Майдані мали колосальне значення для виховання толерантності, принаймні серед тих, хто брав в них участь. Мова йде як про священнослужителів, які мали чудовий досвід спільних молитов, так й про вірних різних Церков, які спільно молилися "Отче наш", спільно приєднувалися до

---

*Начальник відділу науково-інформаційного забезпечення, зв'язків із громадськістю та ЗМІ Державного департаменту у справах релігії Мінюсту України, к.філос.н. (друкується за: risu.org.ua).

молитви незалежно від того, священник якої Церкви її проголошував, мали чудову нагоду вільно поспілкуватися і зрозуміти, що незалежно від того, що вони дотримуються різних церковних традицій, у них один Бог, одна правда, одна Україна, що вони в першу чергу християни, а вже в другу вірні тієї чи іншої Церкви. Сподіваємось, що цей досвід єдності християнства стане важливою підвалиною подальшої розбудови міжцерковних відносин.

Також під час зустрічі з главами конфесій В.Ющенко заявив, що вважає розділення народу за релігійними, мовними чи національними ознаками тяжким гріхом, а тому буде робити все можливе для того, щоб викоренити його. З іншого боку, Президент висловив стурбованість щодо ситуації в релігійному середовищі, зазначивши, що "до гармонії тут ще дуже далеко", в першу чергу що стосується ситуації в українському православ'ї.

Розуміння необхідності виховання толерантності у громадян України, починаючи із шкільного віку, виявилось і в підтримці Президентом ідеї запровадження у шкільну програму курсу "Етика віри". Так, 9 червня під час Круглого столу «З любов'ю та турботою до дітей» вперше озвучивши дану ідею і відповідне доручення Міністерству освіти і науки, Віктор Андрійович додав: «Йдеться про Бога, віру в тій чи іншій формі: не ставиться за мету однобічне висвітлення цього питання. Слід взяти загальні підходи усіх церков». Також, повернувшись до цієї теми під час зустрічі з главами конфесій 14 червня, Президент зазначив: "Ми хочемо, щоб дитина чула про Бога і про шляхи, що ведуть до Нього." Мова йде про те, щоб в контексті даного курсу познайомити дитину з моральними цінностями, що розділяються більшістю релігій, познайомити дітей з традиціями, святами присутніх в Україні конфесій, і на цій основі сприяти вихованню толерантності і взаємопорозуміння серед громадян України.

На необхідності досягнення суспільної злагоди, а отже толерантності, було наголошено і у виступі Президента з нагоди 14-ї річниці незалежності України: "Ми знаємо, що Україну будує кожен з нас, якою б мовою він не розмовляв, до якого б храму не ходив, яким би політичним поглядам не симпатизував. В усіх нас одна доля і одна Україна".

Певною перевіркою для влади стали події, пов'язані з перенесенням кафедри Української Греко-Католицької Церкви до Києва та з побиттям учня єврейської школи в центрі Києва. Необхідно підкреслити, що Президент України виявив в цих ситуаціях послідовність щодо забезпечення релігійної свободи, толерантності в українському суспільстві. Так, щодо подій навколо перенесення кафедри УГКЦ В.Ющенко зазначив: "Якщо ми дотримуємося Біблії, якщо відносимо себе до віруючих, давайте возлюбим ближнього, з його почуттями і з його вірою", - додавши, що тільки таким чином "можна формувати доброзичливі відносини з братніми церквами".

Доручивши міністру внутрішніх справ взяти під особистий контроль хід розслідування звірячого побиття Мордехая Моложенова 28 серпня, Президент підкреслив, що українська влада повинна відстоювати принципи поваги до людей всіх культур, національностей та релігій, заявивши при цьому: «Ми засуджуємо расизм, ксенофобію в усіх їх проявах. Такі інциденти неприпустимі для Києва й України, і я вимагатиму від представників всіх органів влади проводити серйозну роботу для запобігання подібним ганебним явищам».

Зазначені положення у виступах Президента України можна вважати програмними для подальшого формування толерантності в українському суспільстві, зокрема в українському релігійному середовищі. Додамо, що сприяння зміцненню взаємопорозуміння між релігійними організаціями різних віросповідань визначено одним з основних завдань новоствореного Державного департаменту у справах релігій.

Нові виклики. Разом з новими можливостями останній час приніс і нові виклики для розвитку толерантності в українському суспільстві і міжконфесійних відносинах.

Перший виклик пов'язаний з політизацією релігійного середовища як внаслідок минулорічних президентських виборів, так ще більш внаслідок бажання окремих політичних сил в черговий раз використати Церкви в своїх політичних цілях. Яскраво це проявилось під час подій, пов'язаних із перенесенням кафедри Української Греко-Католицької Церкви до Києва, коли деякі політичні партії і громадські організації, особливо Прогресивна соціалістична партія України Наталії Вітренко та "Братство" Дмитра Корчинського, штучно нагнітали пристрасті навколо цієї події, намагаючись представити себе ревними захисниками УПЦ МП. Відзначимо, що не помічена у якійсь увазі до релігійних питань Соціалістична партія України теж в даному випадку вирішила проявити себе захисницею православ'я, виступивши із відповідною заявою, на жаль, теж не зовсім толерантного змісту. Безперечно позитивним є те, що Всеукраїнське православне братство святого Архистратига Божого Михаїла та Союз Православних Братств України відмежувалися від подібних "захисників", зазначивши у відповідних заявах, що підігрівання напруженості міжконфесійної ситуації політикумом з метою залучення віруючих людей у якості свого електорату є великою небезпекою, а також звернувшись до політиків із закликом "не втягувати

Православну Церкву в політичне протистояння, навіть під приводом удаваної боротьби за інтереси канонічної Церкви."

Прикро, що керівництво Української Православної Церкви Московського Патріархату в даній ситуації не проявило достатньої толерантності. Хоча у зверненні Предстоятеля УПЦ МП митрополита Володимира з даного приводу і містився заклик до терпіння, уникнення агресивності та зла, водночас практично схвалювалося висловлення вірними Церкви свого негативного ставлення до згаданої події, а живописне нагадування про прикрі події на Західній Україні початку 90-х років було здатне скоріш спровокувати протистояння, ніж його попередити. Водночас зазначимо, що натомість патріарх Філарет заявив про те, що питання про розташування кафедр є внутрішньою справою кожної Церкви.

Слід сказати, що події 21 серпня стали яскравим прикладом прояву толерантності з боку одних, які зібралися на урочисте богослужіння і нетолерантності з боку інших, які намагалися перешкодити проведеному Служби Божої. Останнє не мало нічого спільного, як внутрішньо, так і зовнішньо, з Христовими заповідями любові.

Наступний виклик пов'язаний із спробами окремих релігійних спільнот особливо на місцях на революційній хвилі змінити на свою користь певний статус кво, що склався протягом останніх років. Переважно це виявилось у новому витку захоплення храмів. Слід зазначити, що навіть у своєму виступі 14 червня перед главами конфесій Президент вимушений був констатувати: "Я отримую чимало повідомлень про загострення конфліктів, в основі яких – боротьба за культові споруди. Вважаю, що і органам влади, і керівникам релігійних організацій слід виваженіше підходити до їх розв'язання і бути готовими до компромісів. Такі випадки межують з порушенням громадського порядку та вкрай негативно відбиваються на суспільній злагоді." Дійсно, частиною релігійних діячів перемога Віктора Ющенка була сприйнята як шанс змінити парадигму державно-церковних взаємин на свою користь, як заклик до переділу сфер впливів та майна, а також захоплення храмів тих, кому закидалася підтримка іншого кандидата. В результаті, в різних регіонах України, інколи за потурання місцевої влади, загострилися міжконфесійні конфлікти, зокрема між вірними УПЦ МП та УПЦ КП чи УГКЦ (Тернопільська обл., Чернівецька обл., Івано-Франківська обл., Львівська обл. тощо).

Ще один виклик пов'язаний із планами викладання "Етики віри" чи, більш звична назва, "Християнської етики" у загальноосвітніх навчальних закладах. Як ми вже зазначали, даний курс покликаний виховувати молодих громадян в дусі толерантності, розуміння та поваги до представників всіх релігійних традицій в Україні. Позитивним в цьому контексті є підписання Предстоятелями чотирьох українських Церков, а саме УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ і УГКЦ, незважаючи на наявні між ними проблеми, спільного звернення з даного приводу, в якому, зокрема, зазначається, що вивчення даного курсу "буде сприяти об'єднувчим тенденціям у суспільстві на основі спільних культурних символів, етично-моральних цінностей та виховних принципів" та міститься пропозиція "на засадах толерантності і добросусідства передбачити у навчальній програмі можливість ознайомлення з присутніми в Україні іншими релігійними культурами і традиціями." Водночас можна казати про те, що деякі моменти, пов'язані з даним курсом, служать перевіркою справжньої толерантності прихильників його запровадження у школах. Мова йде як про змістовне наповнення курсу, так і про те, хто має його викладати. Хоча, на думку представників Церков - учасників Круглого столу з питань морально-духовного виховання учнівської молоді, проведеного Міністерством освіти і науки України спільно з Академією педагогічних наук України та Державним Комітетом України у справах релігій 30 червня, при вирішенні питання щодо викладання даного курсу до уваги не повинна братися конфесійна належність (чи неналежність) вчителя, що є дійсно проявом толерантності, дехто з цією думкою не погоджується. Так, 3 вересня в Одесі відбулася конференція "Православний погляд на викладання етики віри у загальноосвітніх навчальних закладах", організована відділом релігійної освіти, катехизації і місіонерства Одеської єпархії УПЦ МП, в роботі якої взяли участь понад 120 викладачів одеських шкіл, і на якій головна увага доповідачів, переважно православних священиків, була звернена на необхідність недопущення представників неправославних конфесій, насамперед протестантів, до навчальних закладів. А один з доповідачів, о. Віктор Петлюченко, зазначив, що на православній канонічній території діти мають виховуватися виключно у православній традиції. Постає питання, яким чином можна вести мову про моральне, а отже толерантне виховання дітей, виховання в них любові та поваги до інших, водночас стоячи на засадах нетерпимості до представників інших релігійних течій.

Останнє. Звір'яче побиття учня ешиви Мордехая Моложенова просто в центрі Києва на очах багатьох людей наочно поставило питання про поширення антисемітизму в Україні. Зазначимо, поставило не вперше. Нагадаємо, що минулого року було вчинено акт вандалізму стосовно Центральної синагоги Києва, списане на "безневинні витівки" футболних фанатів. Хоча цього разу нападники були доволі оперативно затримані, і один з них визнав свою належність до "скінхедів" і те, що бив постраждалого лише за те, що

той був євреєм, Міністерство внутрішніх справ і на цей раз заявило про те, що не вбачає в цих діях прояву антисемітизму. Про реакцію на подію Президента України ми вже казали, водночас викликає як мінімум здивування його слова про те, що "в Україні не стоїть питання антисемітизму чи інших проявів ксенофобії", а випадки побиття євреїв у Києві "були скоєні виключно з хуліганських мотивів, а не на ґрунті етнічного протистояння". Але крім цинічного побиття в центрі Києва протягом цього літа ми мали ще й антисемітські листівки у Донецьку, свастики на офісі Федерації єврейських громад у Житомирі (зазначимо, що у квітні цього року в цьому ж місті було звершено напад на рабина – знов-таки, за версією міліції, виключно з хуліганських, а не якихось інших мотивів), осквернення Бабиного Яру (вже вдруге за цей рік). Зрозуміло, що від визнання наявності проявів антисемітизму в Україні постраждає імідж держави, зрозуміло, що набагато простіше списувати все на окремих несвідомих хуліганів, ніж ставити питання не лише про виконавців хуліганських нападів, але й про їхніх ідеологічних натхненників, про роль у цьому контексті видань Міжрегіональної академії управління персоналом, зокрема журналу "Персонал" (а цю роль після даної трагічної події зазначили як представники єврейських релігійних і громадських організацій, так й окремі представники державної влади). Але здається, що таке ігнорування наочних фактів, може лише сприяти подальшим актам антисемітизму і поширенню цього зла, з яким чим далі, тим важче буде боротися. Водночас прикладом дійсно послідовної позиції щодо боротьби із проявами ксенофобії може служити Кіровоградська обласна прокуратура, що порушила кримінальну справу за фактом порушення принципу рівноправ'я громадян за расовою, національною належністю або ставленням до релігії проти вчителя однієї із шкіл області, який під час уроку заявив про те, що "євреї – це погані люди, яких треба знищувати".

Таким чином сучасні умови в Україні відкривають дійсно нові можливості для формування толерантності в українському суспільстві в цілому, і в релігійному середовищі, зокрема. Водночас наявні й виклики, що потребують свого осмислення, попередження або подолання, вироблення відповідної державної політики і її послідовної реалізації для недопущення нетолерантних проявів у майбутньому.

М. Мурашкін*

Толерантність і упередженість у міжконфесійних відносинах

Умови ХХІ століття характеризуються масовою комунікацією, інтеграцією культур, у тому числі релігійних. Наразі в Україні налічується понад сто різних релігійних напрямків. Тут представлене не тільки християнство (православ'я, католицизм і протестантизм), але й іслам, буддизм, кришнаїзм, брахманізм і безліч інших релігій. При цьому з'являються зовсім нові напрямки релігії, відмінні від традиційних. За таких умов виникає необхідність у толерантності задля соціальної стабільності й комфортного становища громадян України.

У ХХІ столітті, як обов'язкова риса часу, відбувається взаємопроникнення культур, у тому числі й релігійних. В європейську релігійну культуру інтенсивно проникають східні та африканські релігійні культури. На вільному ринку релігійні культури вільно конкурують. Вони мають свої громади. При цьому спостерігається момент ворожості й нерозуміння між різними релігійними конфесіями. Найчастіше це нерозуміння між релігійними напрямками навіть перевищує нерозуміння, що існує між релігійними й нерелігійними людьми.

За таких умов можна вважати прийнятним для людини як пошук подібності в релігіях, так і дистанціювання від будь-яких релігійних конфесій, що мають наступальний характер (які набирають характеру партійних і національних спільнот); дистанціювання, амбівалентність, але водночас і світоглядний плюралізм, толерантність до будь-яких релігійних рухів, що не порушують законів, установлених суспільством, не завдають шкоди здоров'ю.

ХХІ століття потребує пошуку спільних точок дотику для об'єднання людей. Наприклад, такою спільною точкою дотику й примирення може бути любов. Любов і в християнстві, і в кришнаїзмі, і в магометанстві, і в буддизмі.

Тобто мова йде про виникнення нової релігійної свідомості внаслідок змішування релігійних культур за умов масової комунікації. Людина шукає себе. І саме в релігійній мудрості вона знаходить багато корисного для себе. Для цього потрібна лише релігійна свобода, вільний вибір. Однак є тенденції, що узурпують релігійні свободи, непримиренно сприймаючи будь-яке інше вчення. Ці тенденції властиві чільній церкві. Так, у місті Дніпропетровську такою чільною церквою є зокрема Православна Церква Московського патріархату, якій належать всі головні храми міста. Щоб не зменшити своїх доходів, ця

---

* Професор кафедри філософії Дніпропетровської фінансової академії, д. філос.н.